

ΙΣΤΟΡΙΑΙ ΚΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΕΡΑΝΙΣΘΕΝΤΑ ΥΠΟ ΤΩΝ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ*

ΥΠΟ

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΟΥΡΥΣΣΑΣ

Ἄλλ' ὁ φιλοπερίεργος ἀναγνώστης θὰ ἐπεθύμει νὰ μάθῃ κατὰ ποῖον τρόπον ἐκθέτει τὸ περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος κεφάλαιον ὁ Ἐγγελοσ, περὶ οὗ ἀκροθιγῶς διελάβομεν ἀνωτέρω καὶ ἐξ οὗ ὅλοι οἱ νεώτεροι κενόσπουδοι ἀρῶνται. Φοιτητῆς ὢν εἶχον ἀναγνώσει μετὰφρασιν τῆς «Φιλοσοφίας τῆς θρησκείας» τοῦ Ἐγγέλου γενομένην, νομίζω, τῷ 1884. Ἐκαμα τότε περίληψιν, ἣν καὶ δημοσιεύω ἐνταῦθα. *Ἡ ὅλη ἱστορία τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων ἐμφαίνει τὴν ἀναφορὰν τῆς Γνώσεως πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον.* Ἡδη ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ καὶ μόνη ἦ φράσις «δένδρον Γνώσεως» δεικνύει ἀμέσως, ὅτι πρόκειται περὶ ἀληθείας ὑπὸ τὰς εἰκόνας συγκεκαλυμμένης· διότι τὸ δένδρον δὲν ἔχει γνῶσιν, ἀλλὰ μόνος ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ Θεός, ἐνὶ λόγῳ τὸ «Πνεῦμα» (ὄρος τοῦ Ἐγγέλου). *Τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ ὄν, ὅπερ γινώσκει, αὐτοῦ ἢ φύσις καὶ ἡ οὐσία κείται εἰς τὸ γινώσκειν πάντα εἰς ἑαυτό.* Κατὰ τοῦτο διαφέρει τῶν ἄλλων ὄντων καὶ αὐτοῦ τοῦ ζῴου ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλὰ τὸ πνεῦμα κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ ἐμφαίνεται ὡς ἀθωότης καὶ ὡς πίστις ἀφελῆς, ὡς παραδεισος, ὡς μακαριότης. Πράγματι ἡ παιδικὴ ἀθωότης ἔχει τι τὸ γοητευτικόν, ἀλλὰ μόνον κατ' ὅσον ὑπενθυμίζει, ὅτι τὸ πνεῦμα μέλλει ὕστερον νὰ παραγάγῃ. Ἡ φυσικὴ ἀρμονία καὶ ἡ ἐνότης, ἣν εὐρίσκομεν παρὰ τῷ παιδί, πρέπει νὰ ἐπέλθῃ ὡς ἀποτέλεσμα ἐργασίας ταὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ πνεύματος. Ἡ παιδικὴ λοιπὸν μακαριότης, ὁ φυσικὸς παραδεισος πρέπει ν' ἀπολεσθῇ χάριν τοῦ πνευματικοῦ· *ὄθεν* πρέπει ν' ἀφρηπισθῇ ἡ συνείδησις καὶ τοῦτο εἶναι τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, τὸ ἀναπόφευκτον ἁμάρτημα. Ὁ Ἀδὰμ δὲν ἁμαρτάνει ὡς παραβὰς τὴν ἐντολήν, οὔτε ὡς φαγὼν τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν, ἀλλὰ διότι παραβὰς καὶ φαγὼν ἔγνω τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν. *Ἡ γνῶσις λοιπὸν, ἡ ἐξομοιοῦσα τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ, αὕτη εἶναι τὸ ἁμάρτημα.* Τὸ κτήνος μὴ γινώσκον δὲν εἶναι οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακόν, καὶ μόνον αὐτὸ δύναται νὰ μείνῃ ἐν τῷ κήπῳ ἐν τῇ φυσικῇ μακαριότητι. ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος, ὅπως ἢ ὡς Θεός, ὅπως ἢ πνεῦμα, πρέπει νὰ γινώσκῃ. Πλὴν ἡ γνῶσις αὕτη καὶ ἡ συμπαροῦσα πρᾶξις εἶναι κατ' ἀρχὰς σφαλερά, ἀτελής καὶ πλήρης ἁμαρτημάτων, εἶναι τὸ πεπερασμένον πνεῦμα, εἶναι κατ' ἀρχὰς ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, ὁ Ἀδὰμ. Δὲν εἶναι ἔτι ἡ ἐνότης, ἡ ἀπόλυτος νήσις, ὁ Θεός· διὸ καὶ ὁ Θεὸς ἐπικυροῖ ἐν μέρει τοὺς λόγους τοῦ ὄψεως λέγων «ἰδοὺ ὁ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν» (οὐχὶ εἷς ἐξ ἡμῶν), γινώσκων τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρόν, οὕτως ἡ γνῶσις δὲν καταδικάζεται πλέον ὡς πρὶν, ἀλλὰ παρίσταται ὡς τι θεῖον, οἷα πράγματι εἶναι· διότι

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 344.

γνώσις, πνεῦμα, νοῦς εἶναι ὁ Θεός. Ἡ πρώτη σκέψις τῆς συνειδήσεως ἅμα ἀφυπνισθείσης ἦτο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος παρετήρησε τὴν γυμνότητα αὐτοῦ, καὶ τοῦτο εἶναι παρατήρησις ἀφελῆς ἅμα καὶ βαθεῖα. Διὰ τῆς αἰδοῦς ὁ ἄνθρωπος χωρίζεται τῆς φυσικῆς, τῆς αἰσθητικῆς του ὑπάρξεως· τὸ κτήνος μὴ χωριζόμενον οὕτω στερεῖται αἰδοῦς. Ἡ αἰδὼς λοιπὸν εἶναι ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ πηγὴ τῶν ἐνδυμάτων. εἰς τοιαύτην ἀντίθεσιν πρὸς τὴν αἰσθητὴν φύσιν ἀναφέρεται κυρίως καὶ ἡ λεγομένη κατάρα. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐργάζεται. τὸ κτήνος εὐρίσκει ἀμέσως ἐν τῇ φύσει ὅλα τὰ μέσα δι' ὧν πληροῖ τὰς χρείας του. Ἀλλὰ τοιαύτη ἐξάρτησις δὲν ἀρμόζει πρὸς τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα· διὸ ὁ ἄνθρωπος παράγει καὶ διαπλάττει τὰ μέσα πρὸς πληρῶσιν τῶν χρεῶν του. Τέλος ὁ Θεὸς ἐξώρισε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς Ἐδέμ, ἵνα μὴ φάγη ἐκ τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς. τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐὰν εἶναι ἀπειρος καὶ ἀθάνατος κατὰ τὴν γνῶσιν καὶ νόησιν, εἶναι ὅμως πεπερασμένος καὶ θνητὸς κατὰ τὴν αἰσθητικὴν αὐτοῦ φύσιν. Ἐὰν ἔτρωγεν ἐκ τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, θά ἐγένετο κατὰ τὴν Γραφὴν ἀθάνατος, τοῦτέστι θὰ ἀπέβαλλε τὴν θνητὴν αὐτοῦ φύσιν, θὰ ἐγένετο Θεός.

Τὸ παράδοξον τοῦτο καὶ ἐπαναστατικὸν τοῦ Ἐγγέλου κήρυγμα ἀνατρέπει ἄρδην τὴν ἱερὰν Θεολογίαν, τὴν πίστιν ἡμῶν καὶ τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Σωτήρος· διότι οὕτω θεωρουμένης τῆς παραβάσεως αἴρεται τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, ἐξαφανίζεται ἡ ἐνοχή. Τουντεῦθεν ἔδει ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐξομοιωθεὶς πλέον πρὸς τὸν Θεόν, νὰ ζῆ μετὰ τοῦ Θεοῦ νὰ συμβασιλεύῃ καὶ ἡ ἐνανθρώπησις ἐπομένως τοῦ Κυρίου ἐπερίττειεν ὅλας καὶ τὸ βάπτισμα οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἔννοιαν. Διατί λοιπὸν θρηνοῦμεν διὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἀδάμ καὶ καταρώμεθα τὴν Εὐαν ὡς πρόξενον τῆς καταδίκης; Διατί ὁ Μίλων ἐξήντησε τόσον πνεῦμα διὰ τὸν «Ἀπολεσθέντα παρὰδεισον»; ὅστις τὸν ἀνεξάντλητον θρηῆνον ἐπισφραγίζει ὧδε:

«Ὡ δένδρον τῆς γνώσεως, ὦ δένδρον ὠραιότατον ἀφθόνους ἔχον καὶ ἐξαισίους καρπούς. Ὡ! διατί οὐδεὶς, οὔτε Θεὸς οὔτε ἄνθρωπος στέργει τὸ βάρος σου ν' ἀνακουρίσῃ καὶ νὰ γευθῆ τὸν γλυκύν σου καρπὸν; Τόσῃ καταφρονησεως ἀξιούται ἡ γνώσις; ὁ φθόνος ἢ τι ἄλλο μέτρον ἀπαγορεύει τὴν γεύσιν σου; Μόνον σὸ φαίνεσθαι ἀπηγορευμένος καρπὸς ἐνταῦθα· διότι σὺ εἶσαι μόνος κατάλληλος διὰ τοὺς θεοὺς καὶ θεὸν νὰ καταστήσῃς τὸν ἄνθρωπον—Ταῦτα λέγει ὁ διάβολος πρὸς τὴν Εὐαν γευθεὶς τοῦ καρποῦ καὶ ἐπαναλαμβάνει μετὰ ἑπτὰ καὶ πλέον μεγάλους αἰῶνας ἐν πλήρει ἀκμῇ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ φιλόσοφος Γερμανός!—Διατί οὐχὶ θεοὺς ἐξ ἀνθρώπων, ἀφοῦ τὸ ἀγαθόν, ὅσῳ μᾶλλον διαδίδεται, αὐξάνει καὶ τόσῳ μᾶλλον τιμᾶται ὁ ποιητὴς του μηδεμίαν ὑφιστάμενος βλάβην;».

Ἐν τούτοις ἀκούω φωνὴν ἐκ τοῦ τάφου, ὁ Ἐγγελοῦ διαμαρτύρεται κατὰ τῶν θεολόγων, οἵτινες διαβάλλουσι τοὺς φιλοσόφους ὡς ἀναιροῦντας τὰ δόγματα. «Υπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες, λέγει, ὅτι ἡ νόησις βλάπτει τὴν θρησκείαν καὶ ὅτι αὕτη μένει τόσῳ ἀσφαλεστέρα, ὅσῳ μᾶλλον ἀποκροῦει ἐκεί-

νην' ἄλλ' οἱ τοιοῦτοι παρανοοῦσιν ἐντελῶς τὰς ἀνωτέρας πνευματικὰς σχέσεις. οἱ δὲ θεολόγοι, οἱ τὴν φιλοσοφίαν κακίζοντες καὶ μεμφόμενοι ὡς καταστρέφουσαν τὰ δόγματα, λησμονοῦσιν, ὅτι τὰ δόγματα κατέστησαν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους ξένα εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τόσον ἀδιάφορα, ὥστε καὶ θεολόγοι ἔτι θεωροῦσιν αὐτὰ ὡς ἥμισα ἀληθῆ καὶ ὡς «φαινόμενα παρελθούσης ἱστορίας». πολλοὶ τῶν θεολόγων ἐρωτώμενοι νὰ εἴπωσιν ἀνυποκρίτως καὶ εἰλικρινῶς, ἂν πιστεύουσιν εἰς τὰ δόγματα, θὰ ἀπήντων ἀρηθρικῶς...»¹

Μία ἀπάντησις δίδεται ἐκ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἰσχυρὸς ἀντίλαλος τοῦ εὐκλεῶς πατριαρχεύοντος καὶ ταῖς Μούσαις ἔξοχα πεφιλημένου. «Δικαίων ψυχὰ ἐν χειρὶ Θεοῦ καὶ οὐ μὴ ἄφηται αὐτῶν βάσανος. Ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἢ ἔξοδος αὐτῶν καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα. οἱ δὲ εἰσὶν ἐν εἰρήνῃ». Τὸ λόγιον τοῦτο τῆς Σοφίας Σολομῶντος σχολιάζων ὁ Πατριάρχης διερωτᾶται: «καὶ τῇ ἀληθείᾳ εἰς ποίαν εἰρήνῃ αἱ ψυχὰ μεταβαίνουσιν; Εἰς τὸν Ἄδην; Εἰς τὸν Οὐρανόν; Ἄλλὰ ποῦ εἶναι ταῦτα; Εἶναι ὄρισμένοι τόποι πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὰ κάτω, πρὸς τὰ δεξιὰ, πρὸς τὰ ἀριστερά; Εἶναι γεωγραφικαὶ τοποθεσίαι ἢ εἶναι ἔννοιαι ἐκτὸς χώρου, ἀπειροὶ ἢ εἶναι τι, ὅπερ δύναται νὰ διατυπωθῇ διὰ τοῦ κάπου²;... Οὐδεμία ὁμως ἀγία Σύνοδος ἔχει ἀποφανθῆ ἐπὶ τῶν σημείων τούτων. μόνον θεολόγοι τινὲς διετύπωσαν προσωπικὰς γνώμας» καὶ διαδηλοῖ γνώμην ἄκρως φιλελευθέραν, ἣτις ὁμως δύναται νὰ ἔχη θέσιν μόνον εἰς θεολογικοὺς κύκλους: «Οὐρανὸς εἶναι ἔννοια πλήρους ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀδιάλειπτος ἀρμονία μεταξὺ δημιουργήματος καὶ Δημιουργοῦ. Εἶναι κατάστασις, ἐν ἣ αἱ ὑψίσται ἰκανότητες τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τείνουσιν εἰς τὴν ἐγγυτάτην ἑξομοίωσιν πρὸς τὴν θείαν, ὅταν ὁ ἄνθρωπος φθάσῃ εἰς τὴν μακαριότητα, δι' ἣν ἡ αἰωνία Ἀγάπη ἐδημιούργησεν αὐτόν. Καὶ Ἄδης τί εἶναι; Εἶναι ὅ τι παρουσιάζουσιν αἱ εἰκόνες τῆς Δευτέρας παρουσίας, ὄφεις καὶ δαίμονες καὶ βασανιστήρια καὶ ἄσβεστον πῦρ;

Ἄπαντ' ἄ δὲ ὁ Μακαριώτατος ᾄδει: «Ἄδης εἶναι ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμός. Εἶναι ἡ συνέπεια, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ζητῇ τὴν ἰκανοποίησιν τῆς ἀθανάτου αὐτοῦ φύσεως εἰς πᾶν ἄλλο ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ. Ὅταν τοῦτο συντελῆται... ὁ ἄνθρωπος ἀποξενοῦται τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ μετ' Αὐτοῦ ἐπικοινων-

1. Λογοθέτου, Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐγγέλου σ. 340 σημ. 4. Ἡ ἀντινομία ἐγκτεται ἐν τούτῳ, ὅτι οἱ θεολόγοι ὑποστηρίζουσι τὴν ἄμεσον γνώσιν τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν πιστεύομεν, ὅτι ὑπάρχει, ἀλλὰ σταματοῦν ἐνταῦθα, καὶ δὲν ἐξετάζουσι τί εἶναι ὁ Θεός, διότι κατὰ τὸν Ναζιανζηνόν «Θεὸς καταλαμβανόμενος οὐκ ἔστι πλέον Θεός». Οἱ δὲ φιλόσοφοι γνωματεύουν, ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἔμμεσος, ἢ λογικὴ γνώσις καὶ κατανόησις τοῦ Θεοῦ.

2. Εἰς τὰς σοβαρὰς ταύτας τοῦ Μακαριώτατου ἐρωτήσεις Θεοῦ διδόντος θέλομεν προσπαθῆσαι νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον καὶ συγχαίρομεν τῷ χαλκεντέρῳ τοῦ ἀμπελῶνος τοῦ Κυρίου ἐργάτῃ, διότι ἀσχολεῖται μετὰ θάρρους μάλιστα καὶ παρησιαίας ἀληθοῦς ποιμένος καὶ θεολόγου περὶ τοιαῦτα ζητήματα, τὰ ὅποια πρὸ πολλοῦ ἔδει νὰ ἔχουσιν ἐξαντληθῆ καὶ νὰ μὴ ὑφίστανται.

νία ὀλονὲν ἔλαττοῦται... μέχρις ἀφανισμοῦ... εἶναι ὁ δεῦτερος θάνατος τῆς ἀγ. Γραφῆς... Κατὰ τὸν Brabant, ἕξης εἶναι ὁ καθορισμὸς τῶν ἡμετέρων ἔλαττωμάτων διὰ τὴν αἰωνιότητα...»¹.

Ὁ Βολταῖρος καὶ οἱ ὀρθολογισταὶ Γερμανοὶ περὶ παραδείσου καὶ τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς — Ἐπάνοδος εἰς τὴν θρησκείαν τῶν εἰδώλων (φυσιολογίαν) — Θεόφιλος ὁ Καμπανίας καὶ ἡ διχογνωμία ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ, ἡ ἐγκριτος γνώμη τοῦ Κων. Δυοβουνιώτου—Παράδεισος ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ εἶναι γενικῶς ὁ Ἄδης — Καθολικὴ ἢ πίστις εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν — Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν — Ἀφθαρτον τὸ σῶμα, ἀφθαρτος καὶ ὁ παράδεισος.

Γενικῶς εἶδομεν ἀνωτέρω τὰς ἰδέας τοῦ ἀθέου φιλοσόφου περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ἐδῶ συνεχίζοντες τὰς ἐπικρίσεις τοῦ Θεοτόκου ἀναφέρομεν τὰ περὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἢ ἐπιγείου παραδείσου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ δένδρου τῆς ζωῆς καὶ τὰς χιμαίρας τοῦ ἀπίστου παρατίθεμεν. «Οὗτος, φησὶν αὐτός, ὁ παράδεισος οὗτος, ὁ τῆς Ἐδέμ κήπος, ἀναγκαῖος ἦν πρὸς τροφήν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, ἄλλως τε ἐν ταῖς θερμοαῖς χώραις, ὅπου ὁ συγγραφεὺς (ὁ Μωϋσῆς) συνέγραψεν, ὁ σκιερὸς παράδεισος ἦν μεγίστη εὐτυχία». Πρὸ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ τῶν παχυλῶν Ἰουδαίων ἐπιδρομῆς οἱ ἐν τῇ Ἀραβίᾳ τῆς Σάμης παράδεισοι, οἱ πλησίον τῆς Ἀδέμ ἢ Ἐδέμ, ἦσαν λίαν περὶ φημοι, οἱ δὲ τῶν Ἐσπερίδων ἐν τῇ Ἀφρικῇ πολλῶν μᾶλλον. Τὴν τῆς Βενγᾶλης ἐπαρχίαν διὰ τε τὰ ποικίλα αὐτῆς δένδρα καὶ τὴν εὐφορίαν προσαγορεύουσι διαπαντὸς παράδεισον κατ' ἔξοχὴν ὁ δὲ μέγας Μογοὶ ἔτι ἄχρι τῆς σήμερον ἐν τοῖς ἰδίοις ἐπιτάγμασι καλεῖ πάντοτε τὴν Βενγᾶλην ἐπίγειον παράδεισον. Εὐρίσκειται προσέτι κήπος, ἐπίγειος παράδεισος, ἐν τῇ παλαιᾷ τῶν Περσῶν θρησκείᾳ Σχάγγ, Λιζούχο καλούμενος, Ἰρανβίγι δὲ καλεῖται ἐν τῇ Σάδεσ, ἣτις ἐστὶν ἡ ἐπιτομὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ παλαιοῦ τούτου μέρους τοῦ κόσμου. Οἱ Βραχμαῖνοι ἀπὸ καιρῶν ἀμνημονεύτων εἶχον ὁμοίον τινα παράδεισον, ὁ δὲ εὐλαβέστατος πατὴρ κύριος Καλμέτος ὁ Βενεδικτίνος... λέγει ὁμοίως: ἡμεῖς οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν περὶ τοῦ ὅτι ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἐφυτεύθη ὁ ἐπίγειος παράδεισος ἔτι ὑπάρχει» (*Ανασκευὴ τῆς τελευταίου διερμηνευθείσης Διαθήκης σ. 613—614)

1. Ἱεροσολύμων Τιμοθέου, «Σκέψεις ἐπὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνταῦθα καὶ πέραν τοῦ τάφου» Ν. Σιών ΛΓ', 1941. σ. 58-50. Συνιστῶμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὸ τέλος τῆς διατριβῆς, ὅπερ ἀποτελεῖ ὄντως τὸ θεσπέσιον ἄσμα τῆς ψυχῆς τοῦ ἐμπνευσμένου Ἀγιοταφίτου.

2. Τοιαύτας πρὸς ἑαυτὸν ἀντιφάσεις καὶ ὁμολογίας περὶ τοπικοῦ παραδείσου ἔχει καὶ ὁ Ὄριγένης. Π. χ. Περὶ ἀρχῶν 1,8 γράφει περὶ τόπου ὡς διαμονῆς τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον, καὶ ὅσα τελειωτέρα ἠθικῶς εἶναι ἢ ψυχῆ, τοσοῦτον ὑψηλότερος εἶναι ὁ τόπος τῆς διαμονῆς αὐτῆς συνεπιφέρων αὐτῇ καὶ μείζονα εὐδαιμονίαν.

Βλέπετε λοιπόν, ὅτι ὁσάκις ἐλογικεύετο ὁ Γαλάτης φιλόσοφος γράφει τὴν ἀλήθειαν. Ἐνταῦθα δέχεται ἐπίγειον παράδεισον, ἐν ᾧ ἔθετο ὁ Θεὸς τὸν Ἀδάμ, ἵνα ἐνδιαιτᾷται, διότι ἄλλως ἦν ἠναγκασμένος νὰ ἀρνηθῆ καὶ τὴν ὑπαρξιν τῶν πρωτοπλάστων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν εὐρίσκει ἀντινομίαν καὶ ἐκλαμβάνει ὡς «παράδοxon πρᾶγμα» τὸ δένδρον τῆς γνώσεως. Εἰς τὴν εὐφραδιστατήν ὁμιλίαν αὐτοῦ ὁ Ἰουλιανὸς παραβάτης, τὴν ἀνασκευασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐν ἁγίοις Κυρίλλου, γράφει: «ἔπρεπε τῷ Θεῷ κελεῦσαι τῷ ἀνθρώπῳ φαγεῖν πολὺ ἐκ τούτου τοῦ δένδρου... ἀπαραιτήτως ἔδει δηλοποιῆσαι αὐτῷ τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν, ἵνα τὰ καθήκοντα αὐτῷ ἐκπληροῖ». Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Βολταῖρος (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 342), ἀλλ' ἀντιπαρατηρεῖ ὁ Θεοτόκης: «Οὐχ οὕτως ἔχει τὰ τοῦ ἀποστάτου Ἰουλιανοῦ ῥήματα' ἐκεῖνος γὰρ φησίν: «τὸ δὲ καὶ τὸν Θεὸν ἀπαγορεύειν τὴν διάγνωσιν καλοῦ τε καὶ φαύλου τοῖς ὑπ' αὐτοῦ πλασθεῖσιν ἀνθρώποις, ἄρ' οὐχ ὑπερβολὴν ἀτοπίας ἔχει; τί γὰρ ὄν ἡλιθιώτερον γένοιτο τοῦ μὴ δυναμένου διαγιγνώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν; δῆλον γάρ, ὅτι τὰ μὲν οὐ φευξεται, λέγω δὲ τὰ κακά, τὰ δὲ οὐ μεταδιώξει, λέγω δὲ τὰ καλά' κεφάλαιον δὲ φρονήσεως ἀπηγόρευσεν ὁ Θεὸς ἀνθρώπῳ γεύσασθαι, ἧς οὐδὲν ἂν εἴη τιμώτερον ἀνθρώπῳ' ὅτι γὰρ ἡ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ χείρονος διάγνωσις οἰκειὸν ἐστὶν ἔργον φρονήσεως πρόδηλόν ἐστί που καὶ τοῖς ἀνοήτοις» (σ. 614). ἀνασκευάζει δὲ ὁ συγγραφεὺς ὡς ἑξῆς τὸν Ἰουλιανόν: «προτιμητέα ἄρα ἐστὶν ἡ θανατηφόρος τῶν ψευδοθηδονῶν τῆς ἀμαρτίας πείρα τῆς μακαρίας ἀπλότητος, τῆς ἀγνοούσης ταῦτα; πῶς; ἐστὶν ἄρα γε κέρδος τὸ μὴ τιμᾶν τὴν εὐτυχίαν, ἕξ ἧς διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἡμῶν ἐξεπέσαμεν, εἰ μὴ διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως τῆς ἀθλιότητος, εἰς ἣν κατηντήσαμεν; τοιαύτη ἦν ἡ γνώσις τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, ἣν ἔμελλε προξενῆσαι τοῖς προπάτορσιν ἡμῶν ἢ τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ χρῆσις... παρεῖχε τῷ Ἀδάμ ἀφορμὴν τοῦ δεῖξαι ἑαυτὸν ἀγαθὸν ἢ κακὸν καὶ ὅτι ἐκ πείρας ἐδίδαξε τὸν ἀνθρώπον νὰ διακρίνῃ τὸ καλὸν καὶ τὸ μετὰ τὴν γεῦσιν κακὸν» (σ. 343).

Ἄλλ' αἱ θετικώτεραι καὶ λογικώτεραι ἐρμηνεῖαι τοῦ ἀπηγορευμένου δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ εἶναι αἱ ἑξῆς: τοῦ παρισ. κώδικος 395, αἰῶνος XV, φ. 20.

1. «Ἐρωτ. Τὸ ξύλον τῆς ζωῆς εἰς τὸν παράδεισον τί ἐστίν; Ἀπόκρ. Οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, εἰ μὴ ὑπακοὴ καὶ ἡ παρακοή». Τὸν ἐπιγραμματικὸν τοῦτον ὀρισμὸν ἀναπτύσσων ὁ Κεδρηνὸς γράφει: «ἀλλὰ μὴ τις ὑπολάβῃ, ὅτι τὸ ξύλον τοιαύτης ἦν φύσεως ὡς γνώσιν παρέχειν καλοῦ καὶ κακοῦ' οὐ γὰρ ἦν τι βλαβερὸν ἐν τῷ παραδείσῳ, ὅρος δὲ ἐτεθη ἐπὶ τῷ φυτῷ πρὸς γυμνασίαν τῆς ἐλευθεριότητος, καί, ὅτι τὸ ξύλον οὐκ αἴτιον γνώσεως τῷ Ἀδάμ γέγονε, δῆλον' ἡ γὰρ ἐντολὴ ὡς πρὸς εἰδότα ἄμφω ἐδόθη τό τε καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν, τὴν τε ὑπακοὴν καὶ παρακοὴν, ὥστε ἡ γνώσις προῦλαβε τὴν ἐντολήν» (Σύνοψις ἱστοριῶν I, 23,8). Ταῦτα ὁ Κεδρηνὸς αὐτολεξεῖ παρέλαβε παρὰ τοῦ Γεωργίου Ἀμαρτωλοῦ μοναχοῦ, ὅστις ἐν 13 κεφ. τοῦ Ζ' βιβ. ἔγραψεν ὑπὸ τὸν τίτλον: «Περὶ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ

πονηρὸν» καὶ ἐπισφραγίζει ὧδε: «ἦσαν οὖν τῷ καθαρωτάτῳ τούτῳ τόπῳ ὃ τε Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ διάγοντες καὶ τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἀθανάτων ἀνθέων δαψιλῶς ἀπολαύοντες» (σ. 909,25, ἐκδ. Muralt, Π/πολις 1861). Πρὸς τοῦτοις «Περὶ τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ ξύλων, τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου καὶ τῆς γνώσεως» ἔγραψε καὶ ὁ πατριάρχης Γεννάδιος, ἀλλ' εἶναι ἀνέκδοτον, ὡς καὶ πλεῖστα τῶν χειρογράφων. Μετὰ γαλατικῆς δὲ χάριτος ἐξιστορεῖ τὸ θέμα καὶ ὁ Ἄνατ. Φράνς ἐν τῇ Θαΐδι σ. 93 - 95 τῆς α' ἑλλ. μεταφράσεως.

Οὕτως ἐννοεῖ τὰ περὶ παραδείσου καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἡ ὀρθόδοξος ἄποψις, ἣτις οὐδόλως, ὡς ἀποδείξαμεν, συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐκδοχὴν τοῦ κλεινοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως, παρασυρθέντος ἀμέσως μὲν ἐκ τοῦ Βολταίρου ἐμμέσως δὲ ἐκ τοῦ Ἐγέλου καὶ Καντίου. Ὄταν ὁ τελευταῖος ἔθετο ἐν ἀμφιβόλῳ, ὡς εἴπομεν, τὴν ὑπερβατικὴν θεολογίαν, ἠσπάσατο τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον. ἀλλ' ἐμπειρία ἐπὶ τῶν δογμάτων τῆς θρησκείας, δεκτῶν ἀρχικῶς διὰ μόνης τῆς πίστεως γινομένων, οὐ χωρεῖ. τούτου ἕνεκα οἱ ὀρθολογισταὶ ἐξήτησαν νὰ ἐπαναγάγῃσι τοὺς ὀπαδοὺς τῶν εἰς τὸ σύστημα τῆς φυσικῆς θρησκείας, περὶ ἧς ἀρκοῦντως ἠσχολήθημεν, ἣτις καὶ φυσιολογία ἐκλήθη καὶ φυσικὴ ἀλληγορία. Ὁ ὀρθολογισμὸς προδίδει ὀκηθρίαν σκέψεως, στείρωσιν πνεύματος καὶ ἀρησιν τῆς ιστορικῆς ἐξελλίξεως καὶ προόδου τοῦ χριστιανισμοῦ. Μὴ δυνάμενοι τῆς Τυβίγγης οἱ θεολόγοι νὰ ἐμβαθύνωσι εἰς τὴν ἀληθῆ τῷ δόγματι ἐννοίαν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνέκρουσαν πρῦμναν καὶ ὑπισχνοῦνται νὰ μᾶς ἐξαναφέρωσι παλινδρομικῶς ἐπὶ τὴν ἀπλότητα τῆς θρησκείας τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Ἄλλὰ θὰ ἐρωτήσωμεν αὐτοὺς, πῶς θὰ ἐξακατήριζον τὸν μαθηματικὸν ἐκείνον, ὅστις θὰ ἐπρότεινε, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἄλγεβρα εἶναι δύσκολος, πρέπει τὰ ἀνώτερα μαθηματικὰ νὰ τὰ περιθριγκώσωμεν εἰς τὴν πρακτικὴν ἀριθμητικὴν καὶ εἰς τὴν προπαιδείαν τῶν δημοτικῶν σχολείων; Ἄλλ' ἡ «καινὴ διδαχὴ» αὕτη δὲν εἶναι κἄν νέα, ἀλλ' ὄζει εἰδωλολατρίας καὶ τῆς χρεωκοπησάσης ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὡς ἀπέδειξεν ὁ πατὴρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ιστορίας. Οὗτος ὑποστηρίζων, ὅτι ἡ μεταρρυθμίσις αὕτη ἐνηργεῖτο ὑπὸ τῶν πολεμίων τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐθνικῶν, γράφει: «Τοιαῦτα ἦν τὰ τῆς παλαιᾶς θεολογίας, ἢν μεταβάλλοντες νέοι τινές.. λογικώτερόν τε φιλοσοφεῖν αὐχοῦντες, τὴν δὲ φυσικωτέραν τῆς περὶ θεῶν ἱστορίας δόξαν εἰσηγήσαντο, σεμνοτέρας εὐρεσιολογίας τοῖς μύθοις προσεπινοήσαντες, καὶ μήτε πάντη τῶν προπατόρων τὸ πλημμελὲς τῆς δυσσεβείας ἐκφυγόντες, μήτ' αὖ πάλιν τὴν αὐτόθεν προφαινομένην τῶν θεολογουμένων μοχθηρίαν ὑπομείναντες.. ἐπὶ φυσικὰς διηγήσεις καὶ θεωρίας τοὺς μύθους μετεσκευάσαντο, τὰ θρηπτικὰ καὶ αὐξητικὰ τῆς τῶν σωμάτων φύσεως, ταῦτ' εἶναι τὰ διὰ τῶν μύθων δηλούμενα ὡς δὴ μυστικώτερον κομπάσαντες. Ἐνθεν καὶ ἀνιόντες καὶ οἶδε τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου θεοὺς ἐπεφήμισαν, οὐκ αὐτὸ μόνον ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, προσέτι δὲ γῆν καὶ ὕδωρ, ἀέρα τε καὶ πῦρ, τὰ τε ἐκ τούτων συγκρίματά τε καὶ ἀποτελέσματα, ναὶ μὴν καὶ τοὺς ὠραίους ἀπὸ τῆς γῆς καρποὺς καὶ τὰ

λοιπὰ τῆς ξηραῆς καὶ ὑγραῆς τροφῆς βλαστήματα... καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἔμπερῆ προσειπόντες τεθειάκασι, βεβιασμένον καὶ οὐκ ἄληθῆ τῶν μύθων καλλωπισμὸν εἰσηγησάμενοι» (Εὐαγγ. προπαρ. II, 6, 16-18). Πρὸς μείζονα δὲ ἀπόδειξιν ὁ Εὐδῆβιος παρενίρει ταῦτα αὐτολεξεῖ ἐκ τῶν τοῦ Πλουτάρχου: «Ὅτι μὲν ἡ παλαιὰ φυσιολογία καὶ παρ' Ἑλλήσι καὶ βαρβάροις λόγος ἦν φυσικὸς ἔγκεκρυμμένος μύθοις, τὰ πολλὰ δι' αἰνιγμάτων καὶ ὑπονοιῶν καὶ ἐπίκρυφον καὶ μυστηριώδους θεολογία, τὰ τε λαλούμενα τῶν σιγωμένων σαφέστερα τοῖς πολλοῖς ἔχοντα καὶ τὰ σιγώμενα τῶν λαλουμένων ὑποπτότερα, δῆλόν ἐστι ἐν τοῖς Ὁρφικοῖς ἔπεσι καὶ τοῖς Αἰγυπτιακοῖς καὶ Φρυγικοῖς λόγοις· μάλιστα δὲ οἱ περὶ τὰς τελετὰς ὀργασμοὶ καὶ τὰ δρῶμενα συμβολικῶς ἐν ταῖς ἱερουργίαις τὴν τῶν παλαιῶν ἐμφαίνει διάνοιαν» (αὐτ. III, 1). Τὰς θεωρίας ταύτας μαρτυρούσας ἀποπληξίαν φρενῶν παρέλαβε καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δογμάτων ὁ Ὠριγένης καὶ ἐντεῦθεν ἀντλοῦσι πάντοτε οἱ Γερμανοὶ καινοτόμοι. Καὶ ἡ γνώμη ἄρα, ὅτι αἱ ψυχαὶ ἐν τῇ μέσῃ καταστάσει, ὡς ἄσώματοι, δὲν δύνανται νὰ ἐννοηθῶσιν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ εἶναι *καντιανή*. Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Καντίου ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος εἶναι κατηγορίαι μόνον τῷ ὄρατῷ κόσμῳ ἀνήκουσαι¹. Περὶ τούτου ὁ μακ. Κ. Δυοβουνιώτης, διακεκριμένος δογματικὸς, ἀποφαίνεται οὕτως: «Ἐν τῷ ἡ ἀγ. Γραφῇ θεωρεῖ τὰς ψυχὰς ἐν τῇ μέσῃ καταστάσει ὡς πνεύματα, ἄνευ σώματος, θεωρεῖ συγχρόνως αὐτὰς ὡς οὐσας ἐν τόπῳ»². Εἶναι δὲ ἀξιόσημειότερον, ὅτι τοῖς μόνον ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἀναφέρεται ὁ παράδεισος, ἐν Λουκ. κγ', 43 «σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Β Κορινθ. ιβ', 4 «ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον» καὶ Ἀποκ. β' 7, «τῷ νικῶντι δώσω ἀντὶφ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὃ ἐστὶν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ». καὶ τοῦτο ἐν αὐτῇ τῇ ΚΑ. Παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ τόπος γενικῶς, εἰς ὃ νῦν μεταβαίνουν αἱ ψυχαί, εἶναι ὁ Ἄδης (σ. 68 ἔ.) καὶ μόνον μετὰ τὴν ἀνάστασιν θὰ ἀνέλθωσιν οἱ δίκαιοι εἰς τὸν οὐρανὸν σ. 74-5)³. (Συνεχίζεται)

1. Gust. Krauer, Der Himmel des Glaubens I, σ. 12 καὶ II, 25. Ὁ συγγραφεὺς διαπρεπῆς ὁπαδὸς τοῦ Καντίου.

2. Ἡ μέση κατάστασις τῶν ψυχῶν, Ἀθῆναι 1904, σ. 62 καὶ παρατάσει τὰ γραφικὰ χωρία σ. 63-71 ἀπὸ σ. 72 ἔ. τὰς γνώμας τῶν ἀρχαίων πατέρων τῆς ἐκκλησίας συμφωνούντων εἰς τὴν κατὰ γράμμα ἐκδοχὴν τῶν χωρίων τῆς ἀγ. Γραφῆς. Διὰ τὰς ὕλικὰς βασάνους τῶν νῦν κολαζομένων δέχεται *ὀλίγη τροποποιημένην* τὴν ἐρμηγεῖαν αὐτῶν σ. 90-91.

3. Καὶ ὁ κοινὸς λαὸς ἐν ταῖς παραδόσεσι φρονεῖ καὶ διατόρως μοιρολογεῖ, ὅτι εἰς τὸν κάτω κόσμον μεταβαίνουν αἱ ψυχαί. Βλ. Τί διδάσκουσιν περὶ τοῦ Ἄδου αἱ Γραφαί. Χανιά 1907 ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ. Τί ἐστὶ καὶ ποῦ κεῖται Σιών Α', ἀρ. 42. Κάθοδος Θεοτόκου εἰς τὸν Ἄδην ἐν Rev. de et. gr. XIII, 233. Μάξαρι Ἐπιδημία εἰς Ἄδην. I. Πικατόρου, Ρίμα θρηνητικὴ εἰς τὸν πικρὸν καὶ ἀκόρεστον Ἄδην (στιχ. πολιτ. 583 συγχώνευσις τῆς ἀρχικῆς παραστάσεως περὶ τοῦ Ἄδου πρὸς τὰς δημώδεις θεολ. ἰδέας (Krumbacher Ἱστ. βυζ. Λογοτ. μεταφ. Σωτηριάδου Γ', 71). Κάτανυκτικὸν Ὠδάριον Λέοντος σοφοῦ ἐν Matranga Anecd. σ. 683.